

– Hakemli Makale –

NEBEVÎ TIP ARASINDA ZİKREDİLEN HACAMATIN FIKHİ HÜKMÜ

Mehmet Ali AYTEKİN

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet İşleri Uzmanı

maliaytekin@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0318-7515>

ÖZ

Kandan kaynaklı bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan hacamatın çok eski bir geçmişi vardır. Arap toplumunda da yaygın bir şekilde uygulanan hacamat, Hz. Peygamberin, bazı rahatsızlıklarından dolayı kullanması ve kullanılmasına teşvik etmesi ile Müslüman toplumlarda daha önemli bir hale gelmiştir. Bazı eserlerde, rivayet edilen hadislerin lafzından hareketle hacamatın nerede ise tüm hastalıklara şifa olduğu bilgisi yer almıştır. Ancak hadis âlimleri umum lafızların husus ifade ettiğini, dolayısıyla hacamatın kandan kaynaklı bazı hastalıklara şifa olabileceğini söylemişlerdir. Yine hacamatın sünnet olduğu dile getirilerek hiçbir hastalık olmasa da sık sık hacamatın yapılmasının bir sünneti canlandırmak olduğu dile getirilmiştir. Fakat fıkıh kitaplarımızda diğer tedavi yöntemleri gibi hacamatın da mubah olan bir tedavi yöntemi olduğu vurgulanmış, bu uygulama sünnet kapsamında ele alınmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Nebevî Tıp, Tıbb-ı Nebevî, Tedavi, Hacamat, Sünnet, Mubah.

The Fiqh Decision of Hijama Mentioned Among the Practices of al-Tibb al-Nabawi

Hijama has an ancient history in the treatment of some blood-borne diseases. Hijama, widely practiced in the Arabic world, has gained importance in Muslim societies due to the use of our Prophet (pbuh) and encouragement for its use in some ailment. In some writings, hijama is indicated to be remedy for all diseases due to the narration of the Hadith related. However, Hadith scholars have stated that the words related stress certain issues and that hijama could cure only some blood-borne diseases. It is also stated hijama is Sunnah and even though there is no disease, frequent hijama should be conducted in order to revive this Sunnah. However, in our books on fiqh, it is emphasized that hijama is like other treatment modalities mubah, therefore it is not covered within the scope of Sunnah.

Key Words: Health, al-Tibb al-Nabawi, Treatment, Hijama, Sunnah, Mubah.

GİRİŞ

İslam Dini insan sağlığına büyük bir önem vermiştir. Çünkü sağlıklı olan bir insan hem dini hem de dünyevi yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirebilir. Bu nedenle bedenimiz, organlarımız Allah'ın bize emaneti olarak görülmüş, bizden bu emanete sahip çıkmamız istenmiştir. Bu bağlamda sağlığımızı korumamız emredilmiş, ona zarar veren şeyler yasaklanmıştır.

İnsan, sağlığına ne kadar dikkat etse de hastalık bu hayatın bir gerçeğidir. Bu nedenle insanlık tarihinde hastalıklar ve hastalıklarla mücadele önemli bir yere sahiptir. Hastalıkların tedavisinde uygulanan tıbbi yöntemler toplumdan topluma, nesilden nesile intikal etmiş, bu alanda geleneksel tıp denilen büyük bir birikim meydana gelmiştir. İnsanlık tecrübesinin ortak ürünü olan bu birikime Hz. Peygamber de (s.a.s.) değer vermiştir. İslam'ın ruhuna uymayan bazı tedavi yöntemlerini yasaklayan Peygamberimiz büyük oranda bu birikimden istifade etmiş ve edilmesini de tavsiye etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Peygamberimizin sağlıkla ilgili hadisleri, uygulamaları, tavsiyeleri âlimler tarafından Tıbb-ı Nebevî (Nebevî Tıp) adıyla bir araya getirilmiş ve bu alanda önemli eserler telif edilmiştir. Sağlığa verilen önemle birlikte zamanla İslam Medeniyetinin ve Müslüman âlimlerin bu alanda çok önemli ve ciddi katkıları olmuştur. Neticede hem Tıbb-ı Nebevî hem de İslam tıbbıyla ilgili önemli bir literatür ortaya çıkmıştır.¹

Nebevî tıp arasında zikredilen ve geleneksel tıpta önemli bir yere sahip olan tedavi yöntemlerinden biri de hacamattır.² Bu makalede önce, genel olarak hacamatın tarihçesine ve faydalarına yer verilecek, daha sonra hacamatla ilgili hadislerle ve hacamatın fıkıh kitaplarında zikredildiği konulara işaret edilecektir. Zira hacamatın dini hükmünü doğru bir şekilde tespit edebilmek için hem hacamatın tarihçesi hem de onunla ilgili hadislerin, âlimler tarafından nasıl anlaşıldığı ve fıkıh kitaplarında hacamata ne şekilde

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Tekines, Ayhan, "Tıbb-ı Nebevi", *DİA*, XXXI/85-88; Pormann, E. Peter, "Tıp", *DİA*, XXXI/89-100. Tıbb-ı Nebevi ile alakalı yakın tarihte ülkemizde uluslararası 3 kongre yapılmıştır: 1. Uluslararası Tıbb-ı Nebevi Kongresi, 24-25 Haziran 2014, Ankara. 2. Uluslararası İslam & Tıp (Tıbb-ı Nebevi) Kongresi, 07-10 Ekim 2015, Adana. 3. Uluslararası Geleneksel Tıp ve Tamamlayıcı Tıp Kongresi, 19-22 Nisan 2018, İstanbul. Bu kongrelerde sunulan tebliğlerde de Tıbb-ı Nebevi ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür.

² Örneğin İbn Kayyim *Zâdü'l-meâd* adlı önemli eserinde "et-Tıbbü'n-nebevî" adında müstakil bir fasıl açarak bu bahiste Peygamber Efendimizin tıp ile alakalı uygulama ve rivayetlerine yer vermiştir (Bkz., *Zâdü'l-meâd*, s. 720-917). Bu bağlamda hacamat konusuna da temas etmiştir (Bkz. a.y., s.744-748). İbn Kayyim'in bu faslı daha sonra "et-Tıbbü'n-nebevî" adıyla müstakil bir kitap olarak neşredilmiştir. Sa'dî el-Yemenî de *el-Menhelü'r-revî'fi't-tıbbi'n-nebevî* adıyla telif ettiği eserinde aralarında hacamatın da olduğu tıp ile alakalı tüm hadisleri bir araya getirmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

yer verildiği önem arz etmektedir. Tüm bunlardan sonra hacamatın dini hükmü tespit edilecektir.

I. BİR TEDAVİ YÖNTEMİ OLARAK HACAMAT

A. Tanımı ve Tarihçesi

Antik çağlardan beri süregelen tamamlayıcı ve geleneksel tedavi, halk sağlığı açısından büyük bir öneme sahiptir. Tarihi açıdan uzun bir geçmişe dayanan geleneksel tıp; toplumsal ve kültürel değerlere dayanan, teori, inanç ve deneyimleri kapsayan, yerel bilgi, beceri ve uygulamaların bütünü olarak tarif edilir. Bu uygulamalar hastalıkları önlemeyi, sağlığın devamlılığını, akıl ve bedenle ilişkili hastalıkları tedavi etmeyi amaçlamaktadır.³ Geleneksel tıpta en yaygın kullanılan uygulamalardan biri de hacamattır.

Fanus ve bardak gibi aletleri kullanarak vücuttan kan almak şeklinde tarif edilen hacamat Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça'da hicâme (الحجامة) şeklinde telaffuz edilir ve engel olmak, emmek gibi anlamlara gelen "h-c-m" (ح - ج - م) kökünden gelir. Kan alan kişiye haccâm (الحجام), kan alma işine hicâme (الحجامة), kan alınan alete de mihcem (المحجم) veya mihceme (المحجمة) denir.⁴

Günümüz tıbbında hacamat, "kupa terapisi" veya "kupa tedavisi" içerisinde değerlendirilir. Bu da yaş (ıslak/kanlı olarak da geçer) ve kuru kupa terapisi/tedavisi şeklinde ikiye ayrılır. Yaş kupa tedavisi halk arsında hacamat olarak bilinen tedavi şeklidir. Bundan amaç kılcal damarlardan vakum yoluyla kan almaktır. Kanı, hava basıncının azaldığı bir bölgeye toplamak ve derinin vakum yoluyla uyarılmasını sağlamak amacıyla yapılan işleme de kuru kupa tedavisi denilmektedir ki, buna halk arasında "şişe/bardak çekme" adı verilir. Bir de atar ve toplardamarlardan fazla miktarda kan alma işlemi vardır ki, buna Arapça'da "fasd", bu işi yapan kişiye de "fassâd" denir.⁵

³ Unat, Berivan, *Farklı Yaş Gruplarında Hacamat Yaptıran Kadınlarda Oksidatif Stres ile İlgili miRNA'ların Araştırılması*, s. 7 (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2018).

⁴ Fizurâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, "h-c-m", s. 268. Ayrıca bkz. Ebu's-Şebâb, Ahmed Avad, *et-Tedâvî bi'l-hicâmeti fi't-tıbbi ve's-şerîati*, s. 9-10; İbrahim, Muhammed Mahsûb, *el-Hedyü'n-nebevî fi'l-istişfâi bi'l-hicâme*, s. 18.

⁵ Köşe, Abdullah, "Hacamat", *DİA*, XIV/422; Okumuş, Müyesser, "Kupa Tedavisi ve Hacamat", *Ankara Medical Journal*, 2016; sayı: 4, s. 370-371; Erdoğan, Bahar, *Multiple Sklerozlu Bireylere Uygulanan Kupa Terapisinin Bireylerin Yorgunluk Düzeyi ve Yaşam Kalitesine Etkisi*, s. 24-25 (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Kars, 2018).

Yapılan çalışmalarda kuru kupa tedavisinin daha çok uzak doğu ülkelerinde, yaş kupa tedavisinin ise Orta Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde yaygın olarak uygulandığı; bu tür uygulamaların son zamanlarda Amerika, Almanya, Norveç, Danimarka, Suudi Arabistan, Mısır, Hindistan ve Çin gibi birçok ülkede arttığı ifade edilmiştir.⁶

Tarihi süreçte insanlar hastalıklara çare aramışlar ve tıp tarihinde farklı tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Mısır'da, Mezopotamya'da, Çin'de ve Hindistan'da ilk çağlardan itibaren uygulanan tedavi yöntemleri tespit edilmiş; kan alma tedavisinin yani hacamatın tarih boyunca sıklıkla başvurulan en önemli ve en etkili tedavi yöntemlerinden biri olduğu ifade edilmiştir.⁷ Araştırmalarda M. Ö. 3500'lü yıllarda Asurluların kan alma tedavisinde bambular ve hayvan boynuzları kullandıkları, Antik Yunan ve Roma'da bronz veya metal kupalar kullanıldığı görülmüştür.⁸

Hacamat yaptıran kadınlar üzerinde bir araştırma yapan Berivan Unat, neredeyse tüm uygarlıkların ortak mirası haline gelen hacamatın/kan alma tedavisinin Mısır'dan Yunan ve Roma uygarlıklarına taşındığı, Hipokrat (v. M.Ö. 460) ve Galen (v. 200) döneminde önem kazanarak Arap ve Asya tıbbına ulaştığı, İbn Sînâ (v. 428/1037) gibi önemli hekimlerin tıbbi eserlerinde yer alması ile de Orta Çağ ve Rönesans Avrupa'sına intikal ettiği bilgisine yer vermektedir.⁹ Unat çalışmasında, geleneksel tedavilerin 19. yüzyıla kadar önemini koruduğunu, ancak 19. yüzyılda bilimin ilerlemesi ile birlikte bu tedavi yollarının önemini kaybettiğini, günümüzde kronik hastalıkların ve sağlık harcamalarının artması neticesinde insanların farklı arayışlara yöneldiklerini söylemiş, Dünya Sağlık Örgütü'nün 2002 yılında Geleneksel Tıp Strateji Planlaması ile geleneksel tıp uygulamalarının güvenilir standartlar çerçevesinde yasallaşmasını teşvik ettiğini, bütün bu gelişmeler üzerine 2000'li yıllardan sonra kupa, hacamat ve sülük ile tedavi yöntemlerine daha fazla ilgi duyulduğunu, bunlar arasından hacamatın Hz. Muhammed'in

⁶ Okumuş, s. 370; Erdoğan, s. 25.

⁷ İbrahim, s. 19-20; Okumuş, s. 371; Unat, s. 7-9; Özcan, Mustafa, *Hekimlerin Kupa Tedavisi Hakkında Bilgi, Tutum ve Düşünceleri*, s. 16 (Sağlık Bilimleri Üniversitesi Keçiören Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2018). Hacamatın tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu's-Şebâb, s. 19-23; Tümer, Turanşah, *Tıbbi Hacamat*, 18-22.

⁸ Okumuş, s. 371; Unat, s. 11, Özcan, s. 16. Unat ve Özcan, hacamatın çok eski tarihlerden beri doğuda ve batıda kullanılan evrensel bir tedavi yöntemi olduğunu vurgulamaktadır (a.y.).

⁹ Unat, s. 8. Ayrıca bkz. Özcan, s. 17.

önermesi ve dinen sünnet olarak kabul görmesi ile daha çok tercih edilen bir tedavi yöntemi olduğunu ifade etmiştir.¹⁰

Ülkemizde de bu gelişmelere kayıtsız kalınmamıştır. İnsan sağlığına yönelik geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulama yöntemlerini belirlemek, bunları uygulayacak kişilerin eğitimi ve yetkilendirilmeleri ile yöntemlerin uygulanacağı sağlık kuruluşlarının çalışma usul ve esaslarını düzenlemek amacıyla 27.10.2014 tarih ve 29158 sayılı Resmî Gazete ile Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin yürürlüğe girmesi ile hacamat, bazı resmi kuruluşlarda ve tıp merkezlerinde uygulanmaya başlanmıştır.¹¹

Ancak ülkemizde hacamata olan rağbetin henüz daha çok halk düzeyinde kaldığı, sağlık alanında çalışan uzmanlar tarafından bu uygulamaya çok rağbet edilmediği görülmektedir. Nitekim Mustafa Özcan tarafından, 435 hekimin katılımı ile yapılan ankette hekimler, “geleneksel tıpla ilgili yeterli bilginiz var mı?” şeklindeki soruya 338 hekim (%77,5) “hayır”, 98 hekim (%22,5) “evet” şeklinde cevap vermiştir. “Kupa uygulamasını olumlu karşılıyor musunuz?” şeklindeki soruya da 235 hekim (%54) “evet” cevabını verirken, 200 hekim de (%46) “hayır” cevabını vermiştir.¹² Özcan, araştırmasında şöyle demektedir: “Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarını sunmakta yetkili eller olan hekimler arasında bu uygulamalar konusunda farklı düşünceler mevcuttur. Hekimlerin bir bölümü bu tedavi yöntemlerini hastalarına uygulamakta ve tavsiye etmektedir. Bazı hekimler ise bu tedavi yöntemlerini güvenilir bulmakta ve bunların uygulanmasına çeşitli sebeplerle karşı çıkmaktadırlar. Ülkemizde olduğu gibi dünyada da geleneksel ve tamamlayıcı tıp yöntemleri konusunda hekimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmaktadır.”¹³

¹⁰ Unat, s. 10, 11.

¹¹ Bu konuda çıkan haberler için bkz. <http://www.hastane.selcuk.edu.tr/index.php/2018/10/10/selcuk-tipta-hacamat-tedavisine-baslandi/> ve <https://www.medimagazin.com.tr/guncel/genel/tr-devlet-hastanelerinde-hacamat-donemi-basladi-11-681-76641.html>, Erişim tarihi: 15.07.2019.

¹² Özcan, s. 32.

¹³ Özcan, s. 48. Hacamatla ilgili yayınların analizine dair ulusal ve uluslararası 89 makaleyi kapsayan bir çalışmada çok eski çağlara dayanan hacamat hakkında bilimsel yayınların tarihinin yeni ve bunların da %52.80'inin 2011-2015 yılları arasında yapıldığı, fakat önümüzdeki yıllarda bu konudaki yayınların artarak devam edeceği, bu sayede daha bilimsel temellere dayanan tedaviler yapılabileceği belirtilmektedir ki, bu, hacamat hakkında daha sağlıklı bilgiler için çok daha fazla çalışmanın yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Çalışma için bkz. Kaynak, Mahmut Fırat ve Diğerleri, “İslak Kupa Tedavisi

B. Tıbbi Faydası

Hacamat hakkında yazılan eserlerde onun sayısız tıbbi faydalarından bahsedilmektedir. Ancak yapılan ilmi çalışmalarda, tıp alanında kupa tedavisinin etki mekanizmaları ile ilgili yeterli çalışmanın olmadığı, bu nedenle hacamatın etkileri ve yan etkileri ile alakalı birçok hipotezin öne sürüldüğü ifade edilmektedir.¹⁴

Müyesser Okumuş, “Kupa Tedavisi ve Hacamat” adlı makalesinde Dünya Sağlık Örgütü’nün, modern tıbbın yeterli olmadığı hastalıklarda ve özellikle de kronik hastalarda, geleneksel ve tamamlayıcı tedavi uygulamalarını tavsiye ettiğini, kupa tedavisinin uzun zamandan beri uygulanmasına rağmen mekanizmasının tam olarak bilinemediğini, bazı çalışmalarda güvenilirlik konusunun henüz kesinlik kazanmadığı söylenmekle birlikte, yapılan birçok çalışmaya ve meta-analize göre güvenli bir tedavi yöntemi olduğunu, ancak kupa tedavisi ile ilgili çalışmaların kısıtlı olup tedavi etkinliğinin değerlendirilmesi için daha büyük örneklemelere ve kaliteli ileri çalışmalara ihtiyacın bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁵

İnsanları hacamata teşvik amacıyla halk düzeyinde yazılan ve hacamatın faydalarından bahseden eserlerde ise bazı hadislerden hareketle hacamatın tedavilerin en faziletlisi olduğu, akli ve ezberleme gücünü artırdığı, onda bereketin ve bütün hastalıkların çaresi olduğu gibi birtakım faydalarından bahsedilmekte,¹⁶ başından hacamat yaptıran bir kişinin delilik, cüzzâm, alaca hastalığı, uyku hastalığı, baş ve göz ağrısı gibi hastalıklardan şifa bulacağı veya bu tür hastalıklara müptela olmayacağı; sırtından hacamat

(Hacamat) Konusunda Yapılan Akademik Yayınların Analizi”, *Uluslararası Geleneksel ve Tanımlayıcı Tıp Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 249).

¹⁴ Okumuş, s. 372; Erdoğan, s. 27; Özcan, s. 18; Tamam, Cüneyt ve Tamam, Yusuf, “Farklı Bir Bozucu Alan Nedeni: Hacamat”, s. 27, *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1: 2018. Örneğin baş, sırt ve bel ağrısı çeken 96 kadın üzerinde hacamatın etkisi ile alakalı yapılan bir çalışmada da hastaların ağrılarında azalma görülmüş; ancak bu sonucun yeterli olmayıp hacamat hakkında daha fazla bilimsel araştırma yapılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir (Bkz. Aydemir, F. Humeyra Yerlikaya ve Diğerleri, “Baş, Sırt Ve Bel Ağrısı Olan Kadınlarda İnterskapular Bölge Hacamat Kanında Sialik Asit Düzeylerinin Araştırılması”, *Uluslararası Geleneksel ve Tanımlayıcı Tıp Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 453; Nisan, 2018, İstanbul). Başka bir çalışmada 58 migren hastasına uygulanan hacamat sonrasında hastaların ağrılarında anlamlı bir azalmanın görülmeyeceği saptanmıştır (a.y., s. 46). Kupa tedavisinin etki mekanizmaları hakkında yapılan araştırmalar ve bunların sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Okumuş, s. 372- 378.

¹⁵ Okumuş, s. 378-379.

¹⁶ Altun, Ahmet, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Koruyucu Hekimlik*, s. 155-156. Altun: “Sağlığımızı korumak için yılda iki defa yapılan hacamat, Allah’ın izni ile asrımızda birçok insanın yakalanmış olduğu müzmin hastalıklardan insanı muhafazaya vesile olacaktır.” demektedir (a.y., s. 158).

yaptırırsa yetmiş derde deva olacağı; çene altından yaptırırsa diş, yüz ve boğaz ağrısını gidereceği, bıyık ve sakal dökülmesini önleyeceği söylenmektedir.¹⁷ Ancak hacamatın faydasına dair söylenenler bunlardan ibaret değildir.

Bu faydalardan bahseden kişilerin hareket noktası bazı hadislerdir. Bu hadislerin sıhhat dereceleri ve nasıl anlaşılması ile ilgili ileride ayrıntılı bilgi verilecektir. Yalnız burada, yazdığı eserden hem nazarî hem de tatbikî olarak hacamat konusunda uzman olduğu anlaşılan Ahmed Avad Ebu’ş-Şebâb’ın görüşleri zikre değerlidir. Hacamatın hastalıkları tedavi etmesi hususunda abartılı bilgilerin verildiğini söyleyen Ebu’ş-Şebâb şöyle demektedir: “Bu işle uğraşanlar hacamatın tüm hastalıklara şifa verdiğini iddia etmektedirler. Fakat gerçeklerden hareket eden ve işin ehli olan birçok uzman, hacamatın bütün hastalıkları değil, bazı hastalıkları tedavi ettiğini ifade etmektedir... Bazı uzman doktorlar hacamatın tedavi yöntemlerinden bir yöntem olduğunu, bütün hastalıklardan kurtulmak için tek tedavi yöntemi olmadığını, hacamatın faydasının da şartlara ve sebeplere bağlı olarak az veya çok olabileceğini söylemektedirler... Hacamatla uğraşan kişilerin yaptıkları açıklamalar ve verdikleri bilgiler tetkike muhtaçtır. Çünkü yapılan açıklamaların birçoğu birbiri ile çelişmektedir.”¹⁸ Ayrıca Ebu’ş-Şebâb; hacamatın ehil olan kişiler tarafından ve ilmi usullere göre yapılması gerektiğini, temiz olmayan ortamlarda, ehil olmayan kişiler tarafından ve kullanılan malzemelerin tekrar kullanılması ile yapılan hacamatın faydadan ziyade zarar getirip birtakım bulaşıcı hastalıklara sebebiyet vereceğini, hacamat uygulamasının ölçsüz bir şekilde artmasının toplumun sağlığını tehlikeye düşüreceğini, bu nedenle ilmi kriterler dikkate alınarak bu tür uygulamaların sınırlandırılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹ Vehbe

¹⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, s. 744-745; Eskişehirî, Osman b. Mûsâ, *Hicâmat Risâlesi*, 8-9; Şeker, Necmettin, “Hz. Peygamberin Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği”, s. 178-182, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21, yıl: 2013; Unat, s. 11-15. Hacamatın tıbbi faydaları ve hacamatla tedavi edilebilecek hastalıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Okumuş, s. 372-378; Akben, Ali, “Hacamatın Bilimsel ve Modern Tıp Penceresinden Günümüze Yansımaları”, *Uluslararası Tıbbî Nebevi Kongresi Bildirileri*, s. 191-194; Tümer, s. 31-114. Tümer’in modern tıp dili ile yazdığı bu eser okunduğunda hacamatın tüm hastalıkların devası olduğu veya hastalıklardan korunma amacıyla düzenli bir şekilde hacamat seansı yaptıran kişilerin, hiçbir hastalığa müptela olmayacağı gibi bir izlenim oluşmaktadır. Hacamat konusunda benzer değerlendirmeler için bkz. Gök, Süleyman, *Hacamat (Kupa Terapisi)*, s. 109-184.

¹⁸ Ebu’ş-Şebâb, s. 81, 83, 84, 86. Yazar, buna dair Suriye’de hacamat hakkında birçok yaşanmış örnek zikretmektedir. Örnekler için bkz. s. 86-94.

¹⁹ Ebu’ş-Şebâb, s. 32, 33-34.

Zühayli'nin (v. 2015) "hacamat konusunda zikredilen hadislerin birçoğu sıhhat derecesine ulaşmamıştır. Bunların bir kısmı zayıf, bazıları da mevzudur. Bazıları da iç içe girmiş ve peygamber kokusu olmayan sözler olup aralarında çelişki bulunmaktadır" şeklindeki açıklamalarını da nakleden Ebu's-Şebâb, hacamatın faydalarından bahseden ve hadis olduğu söylenen bazı rivayetlerin de tahkike muhtaç olduğuna işaret etmektedir.²⁰

Yukarıda zikredilen ilmi çalışmalarla birlikte hacamatın faydasının iklimden iklime, ülkeden ülkeye değiştiği, mutedil ve soğuk ülkelere nazaran sıcak bölgelerde hacamatın daha faydalı olduğu²¹ da dikkate alındığında hacamatın faydalarına dair söylenen abartılı bilgilerin, ilmi verilerle ispat edilinceye kadar ihtiyatla karşılanması gerektiği aşikardır. Zira ittifaka yakın bir çoğunlukla hacamatın faydalı olduğunda hemfikir olan işin ehli uzmanların, faydanın hangi düzeyde olduğu ve hangi tür rahatsızlıklara iyi geldiği hususunda ihtilaf ettikleri görülmektedir.

Abdullah Köşe'nin; klasik tababette nerede ise tüm hastalıkların kandan kaynaklandığı görüşü hâkim olduğu için tedavilerde akla hemen kan almanın geldiği ve ilk önce bu yola başvurulduğu, eski dönemlerden günümüze sebebi bilinsin veya bilinmesin birçok hastalığın tedavisinde hacamat, fasd²² ve sülük tedavisi kullanılarak kan alındığı; ancak tecrübelerin artması, hastalıkların sebebi ve tedavi şekliyle ilgili bilgi ve imkânların değişmesiyle bunun yanlışlığının ortaya çıktığı, bu nedenle bugün modern tıpta gerekli durumlarda kan alma yoluna gidildiği; ancak bu iş için daha kolay ve daha sağlıklı olan şırınga ile doğrudan damara girme metodunun tercih edildiği²³ şeklindeki değerlendirmesi de bunu teyit etmektedir.

Anadolu'da asırlardır uygulanan hacamatın 1929-2014 yılları arasındaki durumunu ele almak amacıyla Sümeyra Merve Kılınç tarafından, "Anadolu Halk Tıbbında Kuru ve Islak Kupa Tedavisi" adıyla yapılan çalışmanın sonuç kısmında; bu tür tedavilerin dini bir saiktan hareketle değil sadece iyileşme ve şifa bulma aracı olarak uygulandığı,²⁴ hacamat tedavisinin özellikle sıcak iklimlerde ve merkeze uzak illerde yapıldığı, Cumhuriyetin ilk

²⁰ Ebu's-Şebâb, s. 82-83 (Vehbe Zühayli'nin görüşü *Mecelletü't-Tıbbi'l-Arabî'nin* 17'inci sayfasından nakledilmektedir).

²¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, s. 744; Ebu's-Şebâb, s. 35-36.

²² Atar veya toplar damardan fazla miktarda kan alınmasına fasd denir (Köşe, XIV/422).

²³ Köşe, XIV/422.

²⁴ Her ne kadar Kılınç, araştırmasında bu şekilde ifade etse de günümüzde hacamata rağbetin önemli nedenlerinden biri hacamatın dini anlamda sünnet kabul edilmesidir.

yıllarında ve hatta öncesinde halk hekimliği tedavilerinin, tıba alternatif olarak tercih edilmekten ziyade sağlık imkanlarının yetersizliğinden dolayı günlük hastalıklardan kurtulmak için baş vurulan yöntemler olduğu şeklinde yer alan bilgiler de²⁵ yukarıda verilen bilgilerle paralellik arz etmektedir.

Bu bilgi ve görüşlerin yanı sıra hacamata yönelik birtakım yüksek sesli eleştiriler de bulunmaktadır. Örneğin bu uygulamanın tıpta yeri olmadığına dikkat çeken tıp doktoru ve akademisyen Kemal Macit Hisar şu sözleri ile hacamatı eleştirmektedir: “Bunu tamamen vücuttan kan alma işlemi olarak kabul edebiliriz. Modern tıpta kan alma işlemi zaten mevcuttur. Eğer bir kişi bu işlem ile tedavi olacağını ve insanlığa faydalı olacağını düşünüyorsa gerekli muayenelerden geçerek kan transfüzyonu şeklinde kanını aldirabilir ve insanlığa katkıda bulunabilir. Hacamatın tıbbi bir değeri olmadığı gibi birçok sakıncaları da vardır. Ehil olmayan ellerde ve hijyen olmayan ortamlarda yapıldığı zaman bulaşıcı hastalıklar söz konusu olabilir. Steril olmayan aletler ile AIDS, hepatit gibi hastalıklar bulaşabilir. Modern tıp hacamat ile giderileceği varsayılan birçok hastalığa zaten çözüm bulmuştur. Modern tıp olmadan önce bu yapılmış ve faydası görülmüş olabilir ama artık hastalıklar modern yöntemlerde çözümlenmiştir. Bunun için hacamatın tıpta tedavi edici bir özelliği yoktur. İnsanlarımız ilgili hekimlere başvurarak tıbbi sorunlarını giderebilirler. Kanla ilgili bir problemleri olduğunu düşünüyorlarsa veya kan vermek istiyorlarsa ilgili sağlık kurumlarına başvurabilirler.”²⁶

Buraya kadar hacamatın tarihçesi, faydaları ve günümüz tıbbındaki yeri genel olarak ele alınmıştır. Makalenin asıl konusu olmadığı için bu hususlarda detaya girilmeden ana hatları ile iktifa edilmiştir. Bundan sonraki bölümlerde makaleyi doğrudan ilgilendiren konular daha ayrıntılı olarak verilecektir.

II. HADİSLERDE HACAMAT

Eskiçağdan itibaren yakın zamana kadar pek çok kültürde birçok hastalığın tedavisinde uygulanan hacamat İslam’dan önce Arap yarımadasında da biliniyor ve yaygın bir şekilde kullanılıyordu.²⁷ Araplar bu konuda diğer toplumlardan etkilenmişlerdi. Ancak diğer bazı toplumlarda

²⁵ Kılınc, Sümeyra Merve, “Anadolu Halk Tıbbında Kuru ve Islak Kupa Tedavisi”, *Uluslararası Geleneksel ve Tanımlayıcı Tıp Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 68.

²⁶ <https://www.haberler.com/doc-dr-hisar-hacamat-yaptiran-sagligiyyla-oyuyor-4829196-haber/> Erişim Tarihi: 04. 07. 2019.

²⁷ Şeker, s. 165; Azizova, Elnura, “İlk Dönem İslam Toplumu Sektöründe Hacamatçılık”, *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, 15 Nisan 2011, s. 151; İbrahim, s. 21.

olduğu gibi Arap toplumunda da hacamat belli kurala ve ilmi usullere göre değil, rastgele yapılıyordu. İslam geldikten sonra Peygamber Efendimiz hacamat için belli usuller ve kaideler belirlemiştir. Bu usullere göre yapılmaya başlanan hacamat Peygamberimizin de teşvikleri ile Müslüman Arap toplumunda büyük rağbet görmüştür.²⁸

Hadis kaynaklarımızda Peygamber Efendimiz'in hacamat yaptırdığı ve hacamata teşvik ettiği ile ilgili rivayetler yer almaktadır.

A. Hacamat Yaptırması ile İlgili Rivayetler

1. Süleyman b. Yesâr'dan rivayet edildiğine göre, Peygamberimiz Ebû Taybe adında bir köleye hacamat yaptırmış ve ona bir sa` hurma (veya iki sa` buğday) verilmesini emretmiştir.²⁹ Bazı hadislerde de Peygamberimizin Beyâda oğullarına ait bir köleye hacamat yaptırdığı,³⁰ Ümmü Seleme validemizin hacamat yaptırmak için Peygamberimizden izin istediği ve Efendimiz'in de hacamat yapması için Ebû Taybe'ye emrettiği rivayet edilmiştir.³¹

2. Abdullah b. Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, Allah Resulü ihramlı ve oruçlu iken,³² boynunun sağından, solundan ve iki omuz arasından,³³ başındaki veya vücudundaki bir rahatsızlığından dolayı ihramlı iken başından hacamat yaptırmıştır.³⁴ Yine ondan Efendimiz'in, Yahudi bir kadının zehirlemesinden sonra zehri hissettikçe, hatta sefere çıktığı bir esnada zehrin verdiği rahatsızlıktan dolayı hacamat yaptırdığı rivayet edilmiştir.³⁵

3. Câbir b. Abdullah, Peygamberimizin sırtındaki veya kalçasındaki bir ağrıdan dolayı,³⁶ bir defasında da atından düştüğü için burkulan ayağının acısından dolayı hacamat yaptırdığını rivayet etmiştir.³⁷

Peygamber Efendimizin seferde, ihramlı ve oruçlu iken hacamat yaptırdığına dair rivayetler nerede ise tüm hadis kitaplarında yer almaktadır. Hadislerin sıhhatinde ve kaynaklık değerinde bir problem görünmediği için

²⁸ İbrahim, s. 21-22, 29.

²⁹ Malik b. Enes, *Muvatta*, "İsti'zân", 26; Buhârî, "Tıb", 13, H. No: 5696.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, V/126, H. No: 2978.

³¹ Müslim, "Selâm", 26, H. No: 2206.

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, III/348, H. No: 1849; Tirmizî, "Savm", 61, H. No: 775.

³³ Ahmed b. Hanbel, IV/6, H. No: 2091.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, IV/185, H. No: 2354; Buhârî, "Tıb", 15, H. No: 5700. Benzer bir rivayeti İmam Mâlik, Süleyman b. Yesâr'dan rivayet etmektedir (Bkz. Malik b. Enes, *Muvatta*, I/349, H. No: 74).

³⁵ Ahmed b. Hanbel, V/6, H. No: 2784; Ebû Dâvûd, "Tıb", 6, H. No: 4510. Ebû Dâvûd'daki rivayette Peygamberimize hacamat yapan kişinin Beyâda oğullarının kölesi Ebû Hind olduğu ifade edilmektedir.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, XXIII/145, H. No: 14856; Ebû Dâvûd, "Tıb", 5, H. No: 3863.

³⁷ İbn Mâce, "Tıb", 21, H. No: 3485;

burada meşhur olan hadis kitaplarında geçen rivayetler ile iktifa edilmiştir. Bu rivayetler bir bütün olarak ele alındığında Peygamberimizin başındaki, sırtındaki veya ayağındaki bir rahatsızlığından dolayı hacamat yaptırdığı anlaşılmaktadır. Rivayetler arasında Peygamberimizin herhangi bir rahatsızlığı olmaksızın, sadece hastalıklardan korunma amaçlı hacamat yaptırdığına dair bir bilgi tespit edilememiştir.

B. Hacamat Yapılmasına Teşvik Eden Rivayetler

1. İbn Ömer (r.a.) kanının yoğunlaştığı bir vakitte Nâfi'den kendisi için ehil bir haccâm bulmasını talep etmiş ve Peygamberimizin, “*Aç iken yapılan hacamat daha faydalıdır, bunda şifa ve bereket vardır. Hacamat akli ve hafızayı kuvvetlendirir. Allah'tan bereket ümit ederek perşembe günü hacamat yaptırın. Çarşamba, cuma, cumartesi ve pazar günü hacamat yaptırmayın. Özellikle pazartesi veya salı günü hacamat yaptırın. Çünkü Allah bugün Eyüp'e (a.s.) hastalıktan şifa verdi. Çarşamba günü onu hastalığa müptela kılmıştı. Cüzzam ve alaca hastalığı çarşamba günü veya gecesi görülür*” dediğini rivayet etmiştir.³⁸

Hacamatın belirli günlerde yapılmasına dair gelen bu tür rivayetler hakkında âlimler arasında farklı değerlendirmeler görülmektedir. Örneğin İmam Mâlik (v. 179/795), çarşamba ve cumartesi günleri hacamat yaptırmanın hükmü sorulduğunda bunda bir beis görmemiş ve bütün günlerin Allah'a ait olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'in (v.241/855) ihtiyaç yok iken çarşamba ve cumartesi günleri hacamat yaptırmayı hoş görmediği; ancak bir ihtiyaç olduğunda kendisinin herhangi bir vakitle sınırlı olmaksızın dilediği vakitte hacamat yaptırdığı rivayet edilmiştir. İmam Nevevî (v. 676/1272) de hacamat yapılacak günleri takyid eden bu ve benzeri rivayetlerin sahih olmadığını ifade etmiştir.³⁹

2. Peygamberimiz: “*Kim on yedi, on dokuz veya yirmi birinci günler hacamat yaptırsa bütün hastalıklardan şifa bulur*” Buyurdu.⁴⁰

Bazı âlimler hadiste yer alan, “*من كل داء*” lafzının husus ifade eden umumi bir lafız olup⁴¹ bununla kan basıncının neden olduğu hastalıkların

³⁸ İbn Mâce, “Tıb”, 22, H. No: 3487; Hâkim, *Müstedrek*, II/235, H. No: 7481.

³⁹ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-tahsil*, XVII/22, XVIII/262-263, 338; Buhûti, *Keşşâfü'l-ginâ*, I/82; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX/59-62.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 5, H. No: 3861; Hâkim, *Müstedrek*, II/233, H. No: 7475.

⁴¹ Arapça ifadesi şu şekildedir: هَذَا مِنَ الْعَمَامِ الْمَرَادُ بِهِ الْخُصُوصُ

kastedildiğini söylemişlerdir.⁴² Buna göre hadis, “kan basıncından dolayı rahatsızlanan bir kişi on yedi, on dokuz veya yirmi birinci gün hacamat yaptırırsa hastalığından şifa bulur” şeklinde anlaşılır.

3. Peygamberimiz şöyle buyurdu: “*İsrâ Gecesinde karşılaştığım her melek bana, ‘Ey Muhammed! Hacamat yaptır!’ dedi.*”⁴³

4. Peygamberimiz buyurdu ki, “*Şifa üç şeydedir: Bal şerbetinde, hacamat bıçağında ve ateşin dağlamasındadır. Ancak ben ümmetime dağlamayı yasaklıyorum.*”⁴⁴

İbn Hacer el-Askalânî (v. 856/1449), bu rivayetin genel olarak insanların şifa bulmak amacıyla yaptıkları tedavileri içerdiğine dair Hattâbî’ye (v.388/998) ait bir açıklamaya yer verdikten sonra Hz. Peygamber’in şifayı üç şeye hasretmediğini, çünkü şifanın başka şeylerde de olabileceğini söylemiştir. Hastalıkların kan, sarı safra, balgam ve kara safra gibi sıvılardan kaynaklandığını, kandan kaynaklı hastalıklarda hacamatın, sarı safradan kaynaklı hastalıklarda ishal edici özelliği olan bal şerbetinin Araplar arasında yaygın bir şekilde kullanıldığını; sıcak iklime sahip ülkelerde hacamatın fasddan, soğuk iklime sahip ülkelerde de fasdın hacamattan daha faydalı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Dağlama ile tedaviye de temas eden İbn Hacer, Peygamberimizin ve sahabelerin dağlama yaptıklarına ve yaptırdıklarına dair gelen rivayetlerden⁴⁶ hareketle dağlamanın mutlak olarak yasaklanmadığı, faydalı olduğu takdirde kullanılabilirliği ve ihtiyaç halinde caiz olduğu değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁷

Bu hadisin şerhinde Nevevî, herhangi bir hastalığın tedavisinin yaşa, zamana, alışkanlığa, alınan gıdaya ve bünyeye göre değişebileceği hususunda tabiplerin ittifak ettiğini, tabiplerin hadiste yer alan tedavilerden farklı

⁴² Azîmâbâdî, *Avnül-ma'bûd*, X/244; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, s. 1613.

"من كل داء" هذا من العام المراد به الخصوص المراد من كل داء سببه غلبة الدم

⁴³ Ahmed b. Hanbel, V/340, H. No: 3316; İbn Mâce, “Tıb”, 20, H. No: 3477; Tirmizî, “Tıb”, 12, H. No: 2052. İbn Mâce, hadisi hem Abdullah b. Abbâs’tan (r.a.) hem de Hz. Enes’ten; Tirmizî de İbn Mesûd’dan (r.a.) rivayet etmektedir. Hadisin Tirmizî rivayeti “... ‘melekler bana, ümmetine hacamatı emret’ dedi” şeklindedir ve Tirmizî hadisin “hasen” olduğunu beyan etmiştir.

⁴⁴ Buhârî, “Tıp”, 3, H. No: 5680; Müslim, “Selâm”, 26, H. No: 2205; İbn Mâce, “Tıb”, 23, H. No: 3491. Hadisin Müslim rivayeti, “... *Ben dağlama yaptırmaktan hoşlanmıyorum*” şeklindedir.

⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-bârî*, XIII/62. Ayrıca bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim*, XIV/414. Nevevî burada şurup ve benzeri ilaçlar fayda vermediği takdirde son çare olarak dağlamanın kullanılabilirliğini; en son tedavinin bu olduğunu ifade etmektedir.

⁴⁶ Örneğin bu rivayetler için bkz. Müslim, “Selâm”, 26.

⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, XIII/63, 66, 90.

yöntemler bulmaları ve bunu somut delillerle ispatlamaları durumunda hadisin, tevil edilerek daha doğru anlaşılabilceğini ifade etmiştir.⁴⁸

5. Peygamberimiz, başındaki ağrıdan şikâyet edenlere hacamat yaptırmalarını, ayağındaki ağrıdan şikâyet edenlere de ayağına kına yakmalarını emrederdi.⁴⁹

6. Peygamberimiz, “Sizin için en faydalı tedavi yöntemi hacamat ve Hint udu/tütsüsüdür” buyurdu.⁵⁰

İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350) hacamatın en faydalı tedavi yöntemi olmasını şöyle izah eder: “Hadiste Hicaz halkına ve sıcak bölgelerde yaşayan insanlara işaret edilmiştir. Çünkü onların kanı ince (rakik) olup sıcaktan dolayı kan vücudun deriye yakın yüzeylerinde toplanır. Derideki gözenekleri de daha geniştir. Bu nedenle onlar için hacamat daha faydalı, damardan kan alma yöntemi olan fâsd ise tehlikelidir.”⁵¹ Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Sıcak şiddetlendiği zaman hacamattan faydalanın. Aksi takdirde kan basıncı birinizi öldürebilir”⁵² hadisinde sıcak bölgelerde yaşayan insanların, hararetin etkisi ile ani kan basıncına maruz kalabileceklerini söylemiş ve bu durumda hacamat yapmalarını tavsiye etmiştir.

7. Peygamberimiz Ebû Taybe’ye hacamat yaptırdıktan sonra, “Yaptığınız en faydalı tedavi, hacamat ve Hint ududur/tütsüsüdür” buyurdu.⁵³

8. Peygamberimiz, “Hacamat yaptırmak isteyen kişi on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günleri takip etsin. Birinize kan aniden baskın gelmesin, sonra kan onun ölümüne sebep olur” buyurdu.⁵⁴

⁴⁸ Nebevî, XIV/415. ... فلو أوجدوا المشاهدة بصحة دعواهم تأولنا كلامه (صلع) حينئذ وخرجناه على ما يصح ...

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, XVI/590, H. No: 27617; Ebû Dâvûd, “Tib”, 3, H. No: 3858; Hâkim, *Müstedrek*, IV/451, H. No: 8246.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, XIX/102, H. No: 12045; Buhârî, “Tib”, 13, H. No: 5696; Müslim, “Müsâkât”, 11, H. No: 1577; İbn Mâce, “Tib”, 20, H. No: 3476; Ebû Dâvûd, “Tib”, 3, H. No: 3857. İbn Mâce ve Ebû Dâvûd rivayetinde sadece hacamat zikredilmektedir.

⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, s. 744. Ayrıca bkz. İbn Hacer el-Askalânî, XIII/84.

⁵² Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/235, H. No: 7482. Hadisin metni şu şekildedir:

إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَاسْتَعِينُوا بِالْحَجَامَةِ لَا تَبَيِّغْ دَمٌ أَخَذَكُمْ فَيَقْتُلُهُ

⁵³ Ahmed b. Hanbel, XX/242, H. No: 12881; Buhârî, “Tib”, 13, H. No: 5696; Müslim, “Müsâkât”, 11, H. No: 1577. Hadisin metni: أَمْتَلُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحَجَامَةَ، وَالْقِسْطُ الْبَحْرِيُّ

⁵⁴ İbn Mâce, “Tib”, 22, H. No: 3486.

9. Peygamberimiz, “*Yaptığınız tedavilerden en faydalı olanı suût, ledûd, hacamat ve meşîdir*” buyurdu.”⁵⁵

Ledûd, ağzın bir tarafından ilaç almak, suût burundan ilaç almak, meşî de ishal edici bir ilaç almaktır.⁵⁶ Suût, birbiri ile karıştırılarak macun haline getirilip kurutulan ve ihtiyaç halinde tekrar sıvılaştırılan bir ilacın, sırt üstü yatılarak burundan içeri doğru çekilmesi şeklinde yapılıyordu. Böylece hasta, beyne kadar ulaşan ilacın sebep olduğu öksürük sayesinde hastalığından kurtuluyordu.⁵⁷

10. Peygamberimiz başına ve iki omuzu arasına hacamat yaptırdı ve “*Kim buralardan kan aldırırsa başka bir rahatsızlıktan dolayı başka bir şey ile tedavi olmaması ona zarar vermez*” buyurdu.”⁵⁸

İbn Raslân (v. 844/1440) bu hadisi, “başındaki ve omuzundaki rahatsızlığını hacamat ile tedavi eden bir kişinin başka bir tedaviye muhtaç olmayacağı” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁹

11. Peygamberimiz, “*haccâm ne iyi kuldur. Kanı giderir, beli hafifletir/rahatlatır ve gözün parlaklığını artırır*” buyurdu. İsrâ gecesinde karşılaştığı melekler ona, ‘*Ey Muhammed! Hacamat yaptır!*’ dedi. Peygamberimiz, “*Hacamatın en faydalı olduğu günler on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günlerdir*” ve ‘*En faydalı tedavi suût, ledûd, hacamat ve meşîdir*” buyurdu.”⁶⁰

12. Peygamber Efendimiz, “*Eğer bir hastalık tedavi olacaksa bunun tedavisi hacamattır*” buyurdu.”⁶¹

Ebu'l-Velîd el-Bâcî (v. 474/1081) burada geçen hastalığı, “kanın fazlalığından dolayı meydana gelen hastalık” olarak izah etmiştir.⁶² Buna göre hadisin, *kan basıncı ile oluşan hastalığı hacamat tedavi eder*, şeklinde anlaşılması daha uygun olur. İbn Rüşd el-Cedd de (v. 520/1126) hadisi, “Şayet bu hastalığın tedavisi varsa bunu tedavi edecek yöntemlerden biri de

⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 9, H. No: 2047; Tirmizî, “Tıb”, 9, H. No: 2047 ve 2048. Tirmizî, 2048 numaralı hadisin “hasen garîb” olduğunu beyan etmiştir. Hadisin metni: *إِنَّ خَيْرَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَاللَّدُودُ وَالْحِجَامَةُ وَالْمَشِي*

⁵⁶ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, III/495.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, XIII/78; İbn Raslân, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, XV/568.

⁵⁸ İbn Mâce, “Tıb”, 21, H. No: 3484; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 4, H. No: 3859.

⁵⁹ İbn Raslân, XV/553-554.

⁶⁰ Tirmizî, “Tıb”, 12, H. No: 2053. Tirmizî'deki bu hadis, daha önce zikrettiğimiz hadislerin bir arada rivayet edilmiş şeklidir. Tirmizî, hadisin “hasen garîb” olduğunu beyan etmiştir.

⁶¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, “İsti'zân”, 27. Hadisin metni şu şekildedir:

وَحَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنْ كَانَ دَوَاءٌ يَبْلُغُ الدَّاءَ، فَإِنَّ الْحِجَامَةَ تَبْلُغُهُ

⁶² Bâcî, *el-Müntekâ*, VII/298.

hacamattır” şeklinde izah etmiştir.⁶³ Buna göre de hadisi, “*hacamat da bu hastalığı tedavi edebilecek yöntemlerdendir*” şeklinde anlamak mümkündür.

13. Peygamberimiz, “*Bir kişinin şifa niyeti ile başına yaptırdığı hacamatta delilik, cüzzam, alaca, uyku, diş ve baş ağrısı ile göz kararması gibi yedi hastalığa şifa vardır*” buyurdu.”⁶⁴

Bu hadisin râvilerinden olan Ömer b. Rayâh el-Abdî metruk olarak kabul edilmiş ve hadis zayıf, hatta mevzu olmakla eleştirilmiştir.⁶⁵

Taberânî (v. 360/971), bu manada Abdullah b. Ömer (r.a.) ve Ümmü Seleme’den (r.anhâ) “*Hacamat, delilik, cüzzam, görme zayıflığı, alaca ve baş ağrısı hastalıklarına şifadır*” hadisini de rivayet etmiştir.⁶⁶

Hacamatın faydalarından bahseden ve hacamata teşvik eden hadis-i şerifler genel olarak bunlardır. Diğer bazı hadislerle, asli kaynaklarda yer almadığı veya asli kaynaklarda yer alsa da zikredilenlerle aynı anlamı ifade ettiği için burada temas edilmemiştir.⁶⁷ Hacamatın; delilik, cüzzam, alaca, uyku, diş ve baş ağrısı ile göz kararması gibi yedi hastalığa şifa olduğunu ifade eden hadisin dışındaki diğer hadislerin sıhhatinde problem gözükmemektedir. Dolayısıyla bu hadisler, amel açısından ihticaca elverişlidir. Ancak hadislerin doğru bir şekilde anlaşılması önem arz etmektedir. Zira bu hadisler, lafızların mutlak delaleti ile anlaşılır ve bu şekilde amel edilirse birtakım problemler karşımıza çıkar. Esasında yukarıda bazı hadislerin izahı sadedinde verilen açıklamalar bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiği hususunda fikir vermektedir.

Bununla birlikte İbn Abdilberr’in (v. 463/1071) şu izahı da bu bağlamda önem arz etmektedir: “*Hacamatla ilgili hadisler, zahiri umum olmakla birlikte husus olmaya da muhtemeldir ki, bunlar ‘şu tür hastalığınızdan dolayı yapabileceğiniz en faydalı tedavi hacamattır’, ‘şöyle bir hastalığınızın şifası şundadır’ takdirindedir. Ya da hadislerde herhangi bir hastalığınızdan dolayı soru soran kişiye verilen cevap muhafaza edilmiş ama sorusu unutulmuş*

⁶³ İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve’t-tahsil*, XVIII/338.

⁶⁴ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XI/29, H. No: 10938.

⁶⁵ Hadis hakkında değerlendirmeler için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, XIII/85; Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, V/94, H. No: 8338; Münâvî, *Feyzü’l-kadir*, III/404, H. No: 3784.

⁶⁶ Hadis için bkz. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XII/291, H. No: 13150 ve XXIII/299, H. No: 667. Hadisin metni şu şekildedir: *إِنَّ الْحِجَامَةَ فِي الرَّأْسِ دَوَاءٌ مِنْ دَاءِ الْجُنُونِ وَالْجُدَامِ وَالْعُشَا وَالْبَرَصِ وَالصُّدَاعِ*

⁶⁷ Hacamatla alakalı tüm rivayetler ve bunların değerlendirmesi için bkz., Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, s. 1611-1613; Sa’dî, *el-Menhelü’r-revî fi’t-tıbb’-nebevî*, s. 173-186; Zebîle, *Ehâdisü’t-tıbbi’-nebevî fi’l-kütübî’s-sitte*, s. 321-360.

olabilir. Bu durumda cevap, ‘hastalığının tedavisini soruyorsan hacamat bu hastalığı giderir’ takdirinde olur. Buna benzer kullanımlar hadislerde çoktur ve bunlar bilinmektedir. Ayrıca hacamatın bütün hastalıkları değil, bazı hastalıkları tedavi ettiği bilinen bir husustur. Bu da bizim yaptığımız tevlin doğruluğuna apaçık bir delildir.”⁶⁸

Mesela; “*Habbe-i sevdâ (çörek otu) ölüm hariç her şeye şifadır*”⁶⁹ hadisi, bu tür kullanımın güzel bir örneğidir. Alimlerimiz hadiste zikredilen çörek otunun, bütün hastalıklara değil, soğuk algınlığından kaynaklanan hastalıklara şifa olduğunu söylemişlerdir.⁷⁰ Nitekim Hattâbî, “Bu hadis, umum lafzı ile husus ifade eder. Çünkü farklı özelliklerdeki hastalıkları tedavi edecek bütün güçler/tesirler hiçbir bitkide bir araya getirilmemiştir. Dolayısıyla hadiste çörek otunun soğuktan ve balgamdan kaynaklanan hastalıklara şifa olduğu kastedilmiştir” demektedir.⁷¹ Yine, “*Gözlerinizi sürmediğiniz en iyi şey ismidir. Çünkü o gözü aydınlatır ve saçı gürleştirir*”⁷² hadis-i şerifi de bütün ilaçların içinde değil sadece sürme olarak kullanılan maddeler arasında en iyisinin ismid olduğunu beyan etmektedir.

Kâdı İyâz’ın (v. 544/1144) “... Bu hadislerde, genel olarak tıp ilmi ile özel olarak da dağlama, hacamat, ilaç içme, suût, ledûd, fasd, rukye gibi rivayetlerde zikredilen yöntemlerle tedavinin cevazına delil; her şeyin Allah’ın takdiri ile olup tedaviye ihtiyacın bulunmadığını söyleyen gulât-ı sûfiyyenin sözlerine de reddiye vardır. Evet, her şey Allah’ın takdiri iledir. Peygamberimiz (s.a.s.) ‘*Derdi veren Allah devasını da vermiştir*’⁷³ buyurmaktadır. Allah, ezelde o kişinin hastalanacağını, tedavi olursa şifa bulacağını, olmazsa şifa bulmayacağını takdir etmiştir. Bu nedenle o kişinin tedavi olması gerekir...”⁷⁴ sözleri de nebevî tıp bağlamında zikredilen hadislerle yaklaşım hususunda önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının yayına hazırladığı *Hadislerle İslam* adlı eserde de Peygamberimizin şifa olarak nitelediği tedavi yöntemlerinin ve o devirde ilaç olarak kullanılan yiyeceklerle ilgili ifadelerinin tedavide tek

⁶⁸ İbn Abdilberr, *et-Temhîd*, XXIV/349-350.

⁶⁹ Buhârî, “Tıb”, 7, H. No: 5687; Müslim, “Selâm”, 29, H. No: 2215; İbn Mâce, “Tıb”, 6, H. No: 3447. Hadisin metni şu şekildedir: *إِنَّ فِي الْحَبَّةِ السَّوْدَاءِ شِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ إِلَّا السَّمَّ*

⁷⁰ Nevevî, XIV/417-417; İbn Hacer el-Askalânî, XIII/72-73.

⁷¹ Hattâbî, *A’lâmü’l-hadîs*, III/2112.

⁷² Tirmizî, “Tıb”, 9, H. No: 2048. Hadisin metni: *خَيْرٌ مَا أَكْتَحَلْتُمْ بِهِ الْإِثْمَدَ، فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ وَيُنْبِتُ الشَّعْرَ*

⁷³ Muvatta’, “el-Ayn”, 12.

⁷⁴ Kâdı İyâz, *İkmâlü’l-Mu’lim Şerhu Sahihi Müslim*, VII/119. Benzer değerlendirme için bkz. Nevevî, *Şerhu Müslim*, XIV/197.

çözüm olmadığı belirtilmiştir. Örnek olarak acve türü hurmayı yiyen kimseye zehrin bile zarar vermeyeceği hadisi⁷⁵ zikredilmiş ve bunun, acvenin değerini vurgulama amaçlı olduğu söylenmiştir. Hadislerdeki bu tarz üslup ve ifadelerin günümüzde dile getirilen, “Güneş giren eve doktor girmez” veya “Sarımsak ecza deposudur” gibi sözlerle benzer maksat ve anlamlar taşıdığı vurgulanmıştır. Ayrıca bunların devrin tıp ve tedavi kültürü içinde değerlendirilmesinin daha gerçekçi olacağı belirtilmiştir. Peygamberimizin tavsiye ettiği ilaç ve tedavilerin tek başlarına her türlü derdin devası olmayıp belli başlı tedavi yöntemlerinden sayılabileceği ve bunların zaman içinde geliştirilerek modern tekniklerin kullanılmasının sünnetin ruhuna ters olmadığı ifade edilmiştir.⁷⁶

Bu bilgilerin ve açıklamaların ışığında günümüzde hacamat hakkında yazılan birçok eserde iki önemli hatanın yapıldığı görülmektedir: 1. Hadislerin zahirinden hareketle hacamatın tedavilerin en hayırlısı ve en faydalısı olduğu söylenmektedir. 2. Asli kaynaklarda yer almayan ve ihticaca elverişli olmayan hadisler kullanılarak hacamatın nerede ise tüm hastalıkları tedavi ettiği iddia edilmektedir.⁷⁷

Hayatın daha tabii, gıdaların daha sağlıklı ve dolayısıyla hastalıkların daha basit ve az olduğu bir zamanda İbn Abdilberr hacamatın bütün hastalıkları değil, bazı hastalıkları tedavi ettiğini söylerken hayatın her yönü ile daha stresli, gıdaların da doğallığını kaybettiği ve buna bağlı olarak yeni birçok hastalığın çıkıp hastalıkların yaygın, komplike ve kronik hale geldiği günümüzde hacamatın bütün hastalıklara şifa olduğu, modern tıbbın kaydettiği gelişmelere paralel olarak daha faydalı tedavi yöntemleri ortaya çıkmış iken hacamatın en faydalı tedavi yöntemi olduğu yönündeki söylemler çok gerçekçi olmadığı gibi, bu tür söylemleri hadislerle desteklemek de isabetli değildir. Zira hacamatın, iddia edildiği gibi en faydalı bir tedavi yöntemi olmadığı ve bütün hastalıkları tedavi etmediği ilmi verilerle ispatlandığı takdirde Peygamberimizin doğruluğuna gölge düşecek; bilim ile Dinin/İslam’ın çatışması gündeme gelecektir. Hâlbuki Müslümanlar olarak Peygamber Efendimiz’in söylediği her şeyin doğruluğuna inanıyor; sahih bilim ile sahih dinin çatışmayacağı fikrini kabul ediyoruz.

III. FIKIHTA HACAMAT

⁷⁵ Buhârî, “Et’ime”, 43, H. No: 5445.

⁷⁶ Komisyon, *Hadislerle İslam*, VII/340.

⁷⁷ Yukarıda 17. ve 18. dipnotlarda isimleri ve sayfa numaraları zikredilen eserlerde bunların örneğini bol miktarda görmek mümkündür.

Hacamatın fıkhî hükmünün tespit edilmesi hususunda fıkhî kitaplarında hangi meselelerde hacamata temas edildiği ve bunların hangi bağlamda ele alındığı önem arz etmektedir. Bu nedenle hacamatın fıkhî hükmüne geçmeden önce fıkhî kitaplarında hacamatın geçtiği konular ve fakihlerin bununla ilgili değerlendirmelerine yer verilecektir.

A. Fıkhî Kitaplarında Hacamatın Zikredildiği Meseleler

1. Abdesti bozan hususlar ele alınırken fakihler hacamatın abdesti bozup bozmadığına temas etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre hacamat abdesti bozar ve hacamat yapılan yerin yıkanması vaciptir. Mâlikî mezhebine göre hacamat abdesti bozmaz; ancak hacamat yapılan yerin kuruduktan sonra yıkanması vaciptir. Şâfiî mezhebinde hacamat abdesti bozmaz; hacamat yapılan yeri de yıkamak gerekmez. Hanbelî mezhebinde bu konuda açık bir hüküm tespit edemedik. Ancak mezhepte az kan abdesti bozmaz; fazla kan ise bozar. Bu hükümden hareketle bu mezhepte de hacamatın abdesti bozduğu söylenebilir.⁷⁸

2. Orucu bozan hususlar ele alınırken de fakihler hacamatın orucu bozup bozmadığına temas etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre hacamat orucu bozmaz. Oruçlu kişinin hacamat yaptırması mekruh da değildir. Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre oruçlu iken hacamat yaptırmak orucu bozmaz; ancak mekruhtur. Hanbelî mezhebine göre hacamat orucu bozar.⁷⁹

3. İhramlı kişinin hacamat yaptırıp yaptıramayacağı, yaptırırsa hacamat mahallini tıraş etmesi durumunda dem cezasının vacip olup olmadığı hususu tartışılmıştır. Hanefî mezhebine göre muhrim hacamat yaptırabilir. Çünkü hacamat ve fâsd gibi şeyler tedavi babındandır, ihram da tedaviye engel değildir. Ancak tıraş yaptırmış ise İmam A'zam'a göre bu durumda dem cezası; İmameyn'e göre, asıl maksat mahalli tıraş etmek olmadığı için sadaka gerekir. Mâlikî mezhebine göre zaruretten dolayı yapılan hacamat nedeni ile herhangi bir ceza gerekmez. Zaruret olmadan hacamat yaptırmak mekruhtur. Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde muhrim, mahalli tıraş etmeden hacamat yaptırabilir. Tıraş yapmak zorunda kalırsa bundan dolayı fide verir.⁸⁰

4. Kefaet konusunda hacamata temas edilmiştir. Hanefî mezhebine göre evlenecek kadın ve erkeğin meslek olarak birbirine denk olması gerekir.

⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, I/79; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I/40; Hiraşî, *Şerhu Muhtasar-ı Halîl*, I/108; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I/140, 410; İbn Kudâme, *el-Muğni*, I/163-164.

⁷⁹ Serahsî, III/53; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, II/100, 107; İbn Rüşd, II/53; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, II/357; İbn Kudâme, II/421.

⁸⁰ Serahsî, IV/67; Kâsânî, II/191, 193; Karâfi, *Zehira*, III/310; Hiraşî, II/350; Nevevî, *el-Mecmû'*, VII/351, 356.

Birbirinin aynı olan veya manifaturacı ile kuyumcu, kuyumcu ile attar, dokumacı ile haccâm, haccâm ile debbâğ gibi birbirine yakın olan meslek sahipleri arasında denklik vardır. Ancak dokumacılık, hacamatçılık ve dericilik gibi aralarında fahiş farkın olduğu meslek sahipleri birbirine denk kabul edilmez. Şâfiî mezhebinde de bu fark dikkate alınmış; dokumacı ile manifaturacı, haccâm ile ayakkabıcı denk kabul edilmemiştir.⁸¹

5. Hayvan kesmenin ve avlanmanın, hayvana acı verme söz konusu olmakla birlikte insan gıdası temin edildiği için yasak olmayıp mubah olduğu ifade edilmiş, bu hükmü teyit için vücuda elem veren fasd, hacamat veya acı ilaçların içilmesinin yasak olmaması örnek olarak zikredilmiştir.⁸²

6. İstisna` akdi kıyasen caiz olmamakla birlikte asr-ı saâdetten itibaren insanlar yapageldikleri ve akit örf haline geldiği için kıyasın hilafına buna cevaz verilmiştir. Bu hükmü teyiden insanlar arasında örf haline geldiği için kıyasın hilafına cevaz verilen akitlere örnek olarak belli bir ücret mukabilinde hamama girmek ve hacamat yaptırmak zikredilmiştir. Zira hamama girildiğinde ne kadar su kullanılacağı ve içerde ne kadar kalınacağı belli değildir. Yine hacamatta kaç kupanın vurulacağı ve ne kadar kanın çekileceği de belli değildir. Bu cehalete rağmen belli bir ücret karşılığında hamama girmek ve hacamat yaptırmak caiz görülmüştür.⁸³

7. İcâre bahsinde hacamattan elde edilen gelirin hükmü ele alınmıştır. Hanefî mezhebine göre hacamat için icâre akdi yapmak ve ücret almak caizdir. Bunun haram olduğunu ifade eden hadis,⁸⁴ Peygamberimizin (s.a.s.) hacamat yaptırıp ücretini verdiğini ifade eden hadis⁸⁵ nesh edilmiştir. Bazı Hanefî fakihleri, hacamattan elde edilen kazanç hakkındaki yasağın tahrimi olmadığını; ancak kişinin şahsiyetini zedelediği için bundan elde edilen gelirin hoş görülmediğini söylemişlerdir. Serahsî'nin de (v. 483/1090) tercihi bu istikamettir. Kâsânî (v. 587/1191), hacamatın mubah bir iş olduğunu söyleyerek bundan dolayı icâre akdi yapmanın ve ücret almanın cevazına kâil olmuştur.⁸⁶ Hacamat yaptırmakta bir fayda mülhaza ettiği için haccâm ile

⁸¹ Kâsânî, II/320; Nevevî, *el-Mecmû`*, XVI/182; İbn Kudâme, III/78.

⁸² Serahsî, XI/188.

⁸³ Serahsî, XII/120.

⁸⁴ Hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIII/355, H. No: 7976; Müslim, "Müsâkât", 9, H. No: 1568; İbn Mâce, "Ticârât", 12, 2165.

⁸⁵ Bkz. Müslim, "Müsâkât", 11, H. No: 1577; Tirmizî, "Büyü", 43, H. No: 1278.

⁸⁶ Serahsî, XV/73; Kâsânî, IV/190. (لَا نَحْتَمِلُ أَمْرَ مُبَايَعِ)

anlaşan bir kişi daha sonra bu faydanın olmayacağını anlarsa yapılan akdi fesh edebilir; bundan dolayı herhangi bir şeye de zorlanamaz.⁸⁷ Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri de Hanefî mezhebinin görüşü ile aynıdır. Ancak hür kişilerin, hacamat gibi bayağı (denî) meslekler aracılığı ile kazanç elde etmesi mekruh, bundan uzak kalması da müstehap kabul edilmiştir. Hatta Hanbelî mezhebinde hacamatçılığı öğrenmek mekruh görülmüştür.⁸⁸

8. Mudârebe bahsinde tedavi, hacamat, sürme ve benzeri masrafların nereden karşılanacağı hususunda hacamata yer verilmiştir. Hanefî mezhebine göre bu tür masraflar mudârebe malından değil, mudâribin kendi şahsi parasından karşılanır. Mâlikî mezhebinde bu gibi şeylerde örfeye göre hareket edilir.⁸⁹

9. Hanefî ve Hanbelî mezhebinde haccâm, işinde mahir olması ve yapılması gereken sınırı aşmaması şartıyla meydana gelen zararı tazmin etmez. Mutat olan sınırı aşarsa meydana gelen zararı tazmin eder.⁹⁰

10. Katilin maktule mirasçı olması konusunda da hacamata temas edilmiştir. Baba çocuğunu sünnet ettirir veya hacamat yaptırır, çocuk da bu yaradan dolayı ölürse baba mirastan mahrum kalmaz. Çünkü yapılan işlem dinen mubahtır; halbuki mirastan mahrum kalmak kasıtlı bir öldürmeden dolayı olur. Ayrıca vücuda zarar söz konusu olmakla birlikte faydasına binaen bunların yapılması dinen caiz görülmüştür.⁹¹

.11 Acı vermekle birlikte ziynet takmak için kız çocukların kulağını delmenin caiz olduğu söylenmiş, örnek olarak hitân ve hacamatın şer'an mubah olması zikredilmiştir.⁹²

Fıkıh kitaplarında hacamata temas edilen meseleler genel olarak bunlardır. Dört mezhepten her biri bu konulara ayrı ayrı temas etmiş de

⁸⁷ Kâsânî, IV/198.

⁸⁸ İbn Rüşd el-Cedd, *El-Beyân ve't-tahsil*, VIII/446; Şirbînî, III/449; Nevevî, *el-Mecmû'*, IX/58; İbn Kudâme, IV/481-483. Nitekim Elnura Azizova, "İlk Dönem İslam Toplumu Sağlık Sektöründe Hacamatçılık" adıyla yaptığı çalışmada hacamatın sağlık hizmeti olarak toplumda rağbet görmesine rağmen bu işlemin tabipler tarafından değil, haccâm denilen kişiler tarafından yapıldığını ve ilgili rivayetlerden ilk dönem İslam toplumunda genelde köle ve mevali gibi toplumda statüsü düşük kişilerin hacamatla meşgul olduğunu, sonraki dönemlerde de bunun böyle devam ettiğini söylemektedir (Azizova, s. 152, 154. Konuyla ilgili rivayetler ve bunların değerlendirmesi için bkz. Azizova, s. 152-155).

⁸⁹ Serahsî, XXII/56; Kâsânî, VI/106; İbn Rüşd el-Cedd, XII/351.

⁹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VIII/33; İbn Kudâme, IV/481.

⁹¹ Serahsî, XXX/41-42; Esasında sünnet olmak (hitân) caiz olmanın ötesinde erkekler için sünnettir. Hatta bir toplumda tamamen terk edilmesi, İslam'ın şiarından olduğu için, savaş nedeni sayılmıştır (Mevsilî, *el-İhtiyâr*, V/423-424).

⁹² Mevsilî, V/424.

değildir. Konumuzla ilgili olmadığı ve çok ayrıntı olduğu için hacamatın geçtiği bütün meseleler burada zikredilmemiştir.

B. Fakihlerin Hacamatla İlgili Bazı Değerlendirmeleri

Yukarıda zikredilen hususlara ilaveten fakihlerin hacamatla ilgili bazı değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Meselâ İbn Nüceym (v. 970/1563) *Ğıyâsiyye'* den naklen, ayın on beşinden sonra hacamat yaptırmanın güzel ve faydalı olduğunu, bundan önce yaptırmanın mekruh olduğunu ifade etmiştir.⁹³ Mâlikî mezhebinden Hıraşî (v. 1101/ 1690) ve Şâfiî mezhebinden Şirbînî (v. 977/1570), hacamatçılığı bir yerde terzilik, dokumacılık, bina ustalığı gibi toplumun ihtiyacına binaen farz-ı kifâye olan önemli mesleklerden sayarken, başka bir yerde kişiliği (mürûeti) zedeleyen ve yerilen mesleklerden saymıştır.⁹⁴ Bazı fakihler hacamat yapılırken Âyetü'l-Kürsî'yi okumanın müstehap, hacamat yaptırdıktan sonra gusül abdesti almanın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Hanbelî mezhebinde hacamattan sonra gusül almanın sünnet/müstehap olmadığı özellikle vurgulanmıştır.⁹⁵

Nevevî *el-Mecmû'* da diğer fıkıh kitaplarında yer almayan veya çok kısa bir şekilde temas edilen bilgilerden farklı olarak hacamattan elde edilen kazancın temiz olmadığı, hacamatın fazileti, vücutta hacamat yapılan yerler ve hacamat yapılacak günler hakkındaki hadislerle ayrıntılı olarak yer vermiştir. Hacamat yapılacak günlerle ilgili hadisleri zikrettikten sonra, “Belirli bir günde hacamat yapmanın yasak olduğuna dair hiçbir rivayet sabit değildir” demiştir.⁹⁶

IV. HACAMATIN DİNİ HÜKMÜ

Fikhi hükümler dikkate alındığında hacamat, kesin veya zannî bir delil ile emredilmediği veya yasaklanmadığı için farz, vacip, mekruh veya haram hükmünü alamaz.⁹⁷ Geriye hacamatın sünnet veya mendûb ya da mubah olması hükmü kalır.

⁹³ İbn Nüceym, VIII/233.

⁹⁴ Hıraşî, III/110, VII/178; Şirbînî, VI/353.

⁹⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, IV/652; Şirbînî, I/559; Buhûtî, I/152.

⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, IX/59-62. (والحاصل أنه لم يثبت شيء في النهي عن الحجامة في يوم معين)

⁹⁷ Mükelleflerin fiillerine bağlanan şer'î vasfa “hüküm” denir ve genel olarak farz, vacip sünnet, mendûb, mubah, haram ve mekruh kısımlarına ayrılır. Fiilin yapılması kesin bir delil ile isteniyorsa bu tür fiillere farz, zannî bir delil ile isteniyorsa vacip, kesin veya zannî bir delil olmaksızın dini hususlarda yapılması istenen fiillere sünnet, yapılması istenen ama sünnet kuvvetinde olmayan fiillere de mendûb denir. Yapılmasına sevap, terkine de ceza vadedilmeyen yani yapılması da yapılmaması da caiz olan fiiller mubah kapsamındadır. Kesin bir delil ile yapılmaması istenen fiillere haram; zannî bir delil ile

Sünnet, “dinde takip edilen yol” olarak tarif edilmiş, bu bağlamda Peygamberimizden, Kur’an dışında kavli, fiili veya takriri olarak sadır olan söz ve fiiller sünnet kapsamında değerlendirilmiştir. Buna göre bir şeyin sünnet olarak değerlendirilebilmesi için din ile ilgili olması, kesin veya zannî bir delille olmaksızın yapılmasının talep edilmesi gerekir ki, bu mahiyetteki sünnete sünnet-i hüdü denilmiştir. Sünnet-i hüdü dini tamamlayan, yapana sevabı, terk edene de kınanmayı ve kötülenmeyi gerekli kılan bir sünnettir. Hatta bir toplum tarafından tamamen terk edilmesi o toplulukla savaşmak için sebep teşkil eder. Peygamber Efendimiz’in oturması, yürümesi, giyim kuşamındaki tercihi gibi beşer olmasından dolayı yaptığı fiillere de sünnet-i zevâid denilmiştir ki, bunların terkinden dolayı herhangi bir kınanma ve kötülenme söz konusu değildir.⁹⁸

Sünnet-i zevâid esasında cibillî fiillerden olup bunların ıstılahî anlamdaki sünnetle ilgisi yoktur.⁹⁹ Bundan dolayı sünnet-i zevâid üzerine herhangi bir dini hüküm bina kılınmaz. İnanç, ibadet, şer’î hükümler ve ahlak gibi dini konularda Peygamberimize itaatin gerekliliğinde ve ona muhalefetin caiz olmadığına âlimler arasında ittifak bulunmaktadır. Ancak dini olmayan ve Peygamberimizin beşer olmasından dolayı kendi reyini ile söylediği/yaptığı hususlar bağlayıcı değildir.¹⁰⁰ Ayrıca bir hususun sünnet olması veya onun sünnet tarikiyle yani Peygamber Efendimiz yaptığı ya da yapılmasını tasvip ettiği için meşru ve caiz olması farklı şeylerdir. Örneğin ezan, kamet sünnettir; ancak selem akdi sünnet tariki ile meşru ve caiz kılınmıştır. Selem akdinin meşruiyetinin sünnetle sabit olması bu akdin sünnet olduğu anlamına gelmez. Bunun fıkhîta örnekleri sayılamayacak kadar çoktur.

Bu bilgilerden hareketle hacamatın sünnet olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü hacamat dini bir konu değildir. Yani onun inanç, ibadet veya ahlak gibi dini konuları ilgilendiren herhangi bir yönü bulunmamaktadır. Bu tamamen sağlıkla alakalı bir konu olup o günün şartlarında kan basıncından kaynaklanan rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca hacamat Peygamber Efendimiz’le birlikte kullanılmaya başlanan ve Müslümanlara özgü olan bir tedavi yöntemi de değildir. Bu yöntem,

yapılmaması istenen fiillere de mekruh denir. Bu taksim Hanefîlere göredir. Cumhur ise hükmü vacip, mendûb, mubah, haram ve mekruh olmak üzere beş kısma ayırmıştır. Buna göre cumhurun vacip anlayışı Hanefî mezhebinin farz ve vacip anlayışına; mendûb anlayışı da sünnet ve mendûb anlayışına karşılık gelmektedir. (Bkz. Molla Fenârî, *Füsûlü’l-bedâi*, I/240-241; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/193-194). Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Şa’bân, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Trc. İ. Kâfi Dönmez), s. 226-254.

⁹⁸ Serahsî, *el-Usûl*, s. 90-91; Molla Fenârî, I/244-245.

⁹⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, I/183.

¹⁰⁰ Serahsî, *el-Usûl*, s. 358-359;

Peygamberimizden önce de var olan ve başka toplumlar tarafından da sıkça kullanılan bir tedavi şeklidir. Bu yönü ile de bakıldığında hacamatın sünnet olduğunu söylemek bir hayli güçtür. Ancak vücuda elem vermesi, basit yaralanmaların olması nedeni ile bir tedavi şekli olarak kullanılıp kullanılmayacağı, tatbikinin caiz olup olmadığı hususunda hacamat hakkında rivayet edilen hadisler yönlendirici olacaktır. Dolayısıyla Peygamberimizin kullanmış olması, rahatsızlığından dolayı kendisine müracaat edenlere tavsiye etmesi hacamatın sünnet olduğunu değil, bir tedavi yöntemi olarak kullanılmasının mubah, caiz ve meşru olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte aralarında hacamatın da olduğu, aynı hastalığı tedavi edecek birkaç yöntem varsa bunlar arasında hacamatın kullanılmasının mendûb olduğu söylenebilir.

Nitekim fıkıh kitaplarında, yukarıda da işaret edildiği üzere, hacamatla ilgili ayrıntı sayılabilecek birçok bilgiye yer verilmiş; ancak hacamatın sünnet olduğuna sarâhaten veya delaleten işaret eden bir ibare tespit edilememiştir. Aksine onun mubah ve caiz olduğuna dair birçok ibare yer almaktadır. Örneğin Kâsânî (v. 587/1191), daha önce de zikrettiğimiz gibi, “*hacamat mubahtır*” demektedir.¹⁰¹ Hattâbî, “*hacamat mubahtır, onda beden için birtakım faydalar vardır*” değerlendirmesini yapmıştır.¹⁰² İbnü’l- Kattân (v. 628/1231), “*Alimler, oruçlu ve muhrim dışındakilere hacamat ile tedavi olmanın mubah olduğunda ittifak etmişlerdir*” derken,¹⁰³ İbn Teymiye de (v. 728/1328), “*hacamat ile tedavi olmak, mütevatir sünnet ve âlimlerin ittifakı ile caizdir*” demiştir.¹⁰⁴ Kâdı İyâz ve İbn Hacer el-Askalânî’nin de bu minvaldeki değerlendirmeleri daha önce zikredilmiştir.

Tüm bu ilmi verilerden sonra günümüzde bazı çalışmalarda ve eserlerde; “Müslümanlar için hacamatta iki fayda görülmektedir: Biri uhrevidir ki, sünnete uyma ve sünneti ihya etme niyeti ile hacamatı ibadete dönüştürüp sevap kazanmaktır. Diğeri de sağlık olup dünyevidir, o da hastalıktan korunma veya hastalıktan şifa bulmadır.”¹⁰⁵; “Kanaatimizce bu hikmetli ve faydalı tedavi eski gelenekten tevarüs eden bir uygulama dahi olsa Hz. Peygamberin onayından geçtikten sonra nebevî sünnet hüviyeti

¹⁰¹ Kâsânî, IV/190.

¹⁰² Hattâbî, *Meâlimü’s-sünen*, III/103. (والحجامة مباحة، وفيها نفع وصلاح الأبدان)

¹⁰³ İbnü’l-Kattân, *el-İknâ’ fi mesâilil-icmâ’*, II/304. (واتفقوا على إباحة التداوي بالحجامة لغير الضائم والمحرم)

¹⁰⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâva*, XXX/194. (التداوي بالحجامة جائزة بالسنة المتواترة و باتفاق العلماء)

¹⁰⁵ İbrahim, s. 25, 34; Altun, s. 160.

kazanmış olmaktadır.”¹⁰⁶; “Hacamatın en büyük yararı bir sünneti canlandırıyor olmasıdır.”¹⁰⁷; “İhtiyaç halinde hacamat yaptırmak faydalıdır. Bugün ‘hicrî 3’ü müdür, 5’i midir, çarşamba mıdır, cuma mıdır?’ demeden hacamat tedavisine başvurmak sünnettir”¹⁰⁸ gibi hacamatın sünnet olduğu şeklinde yer alan bilgilerin isabetli olmadığı kanaatindeyiz.

SONUÇ

Hacamat, M.Ö. 3500’lü yıllardan beri kan ile alakalı hastalıkların tedavisinde yaygın bir şekilde kullanılan geleneksel tedavi yöntemlerinden biridir. Hipokrat ve Galen döneminde önem kazanarak Arap ve Asya tıbbına ulaşmış, İbn Sînâ gibi önem arz eden hekimlerin tıbbi eserlerinde yer alması ile de Orta Çağ ve Rönesans Avrupa’sına intikal etmiştir. Neredeyse tüm uygarlıkların ortak mirası haline gelen hacamat modern tıp ile birlikte 19’uncu yüzyıldan itibaren önemini kaybetse de 2000’li yıllardan sonra tekrar rağbet görmeye başlamıştır.

Hacamat hakkında yazılan ve yukarda dipnotlarda isimleri zikredilen eserlerde hacamatın nerede ise tüm hastalıkları tedavi ettiği, pek çok hastalıktan koruduğu gibi abartılı gelebilecek bilgiler yer almakta ve bu tür bilgiler hacamat konusunda rivayet edilen hadislerle desteklenmektedir. Bununla birlikte hacamatın sünnet olduğu da söylenmektedir. Ancak hadislerin umum ifade eden lafzından hareketle bu tür bilgiler vermek isabetli değildir. Nitekim hadis âlimleri, hacamat konusunda rivayet edilen hadislerdeki umum lafızların hususi anlama geldiğini söyleyerek bunları tevil etmişlerdir. Ayrıca hacamata teşvik için zikredilen bazı hadislerin sabit olmadığı da görülmektedir.

Yine bu hadislerden hareketle hacamatın sünnet olduğunu söylemek de doğru değildir. Çünkü hacamat sağlıkla ilgilidir ve onun iman, ibadet, ahkâm-ı şer’iyye, ahlak gibi herhangi bir dini yönü bulunmamaktadır. Hakkında hadislerin olması hacamatın sünnet olduğuna değil, onun bir tedavi yöntemi olarak kullanılabilmesine delildir. Nitekim fıkıh kitaplarımızda da mesele bu şekilde ele alınmıştır.

Hastalıkların tedavisinde faydalı olduğu görülüyorsa hacamatın uygulanmasında dinen hiçbir sakınca bulunmamaktadır. Ancak hacamattan daha iyi bir tedavi yöntemi varsa dinimizin ruhuna, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) sünnetine uygun olan, bu yöntemin kullanılması ve hacamatta ısrar

¹⁰⁶ Şeker, s. 166.

¹⁰⁷ Tümer, s. 41.

¹⁰⁸ Gök, Süleyman, *Hacamat (Kupa Terapisi)*, s. 54, 76-77.

edilmemesidir. Sağlıkla ilgili bir konu olması itibarıyla bu konuda son sözü söyleyecek kişiler, işin ehli ve alan uzmanı olan hekimlerdir. Yetkili organların, medeniyetlerin ortak mirası olan bu tür tedavi yöntemlerini sahiplenerek her türlü istismarın önüne geçmeleri gerekir. Ülkemizde de bu istikamette adımlar atılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, Thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001/1421, I-L.

Akben, Ali, "Hacamatın Bilimsel ve Modern Tıp Penceresinden Günümüze Yansımaları", *Uluslararası Tıbb-ı Nebevi Kongresi Bildirileri*, 24-25 Haziran 2014, Ankara, s. 190-194.

Altun, Ahmet, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Koruyucu Hekimlik*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.

Aydemir, F. Humeyra Yerlikaya ve Diğerleri, "Baş, Sırt ve Bel Ağrısı Olan Kadınlarda İnterskapular Bölge Hacamat Kanında Sialik Asit Düzeylerinin Araştırılması", *Uluslararası Geleneksel ve Tanımlayıcı Tıp Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 449-453; Nisan, 2018, İstanbul.

Azîmâbâdî, Muhammed Eşref b. Emîr (v. 1911), *Avnu'l-Ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, I-XIV.

Azizova, Elnura, "İlk Dönem İslam Toplumu Sağlık Sektöründe Hacamatçılık", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, Nisan-2011, s. 151-159.

Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef (v. 474/1081), *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'*, Matbaatü's-Seâde, Mısır, 1332, I-VII.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl (v. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*, Thk. Muhammed Züheyr Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, yy., 1422, I-IX.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus el-Hanbelî (v. 1051/), *Keşşâfü'l-ginâ' an metni'l-İknâ'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., I-VI.

Cüveynî, Ebu'l-Meâlî İmâmü'l-Harameyn (v. 478/1085), *el-Burhân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997/1418, I-II.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/889), *es-Sünen*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, tsz, I-IV.

Ebu'ş-Şebâb, Ahmed Avad, *et-Tedâvî bi'l-hicâmeti fi't-tıbbi ve'ş-şer'ati*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2007/1428.

Erdoğan, Bahar, *Multiple Sklerozlu Bireylere Uygulanan Kupa Terapisinin Bireylerin Yorgunluk Düzeyi ve Yaşam Kalitesine Etkisi* (Kafkas Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2018).

Eskîşehrî, Osman b. Mûsâ, *Hicâmat Risâlesi*, tsz., yy.

Fîzurâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (v. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-muhît*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2011/1432.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (v. 505/1111), *el-Müstasfâ*, Thk. Muhammed Abdurrahman Mar'aşlî, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2011/1432, I-II.

Gök, Süleyman, *Hacamat (Kupa Terapisi)*, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2012.

Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed en-Nîsâbûrî (v. 405/1014), *el-Müstedrek*, Thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995/1411, I-IV.

Hattâbî, Ebû Süleyman el-Büstî (v. 388/998), *A'lâmü'l-hadîs fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Thk. Muhammed b. Sa'd, Nşr. Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1988/1409, I-IV.

....., *Meâlimü's-sünen*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, Halep, tsz., I-IV.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr (v. 807/1405), *Mecmeu'z-zevâid*, Thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1994/1414, I-X.

Hıraşî, Muhammed b. Abdullah (v. 1101/ 1690), *Şerhu Muhtasarı Halîl*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, tsz., I-VIII.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullâh (v. 463/1071), *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattai mine'l-meânî ve'l-esânîd*, Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Nşr. Vizâratü Umûmi'l- Evkâf ve'ş-şüni'l-İslâmiyye, Mağrib, 1387, I-XXIV.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (v. 852/1449), *Fethü'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru Taybe, Riyat, 2011/1432, I-XVII.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr (v. 751/1350), *Zâdü'l-meâd*, Dâru'l-Fikir, Beyrut, 2006/1428.

İbn Kudâme, Muvaffaküddîn Abdullah el-Makdîsî (v. 620/1223), *el-Muğnî alâ Muhtasari'l-Hirakî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, I-VIII.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v. 273/887), *es-Sünen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, I-II, tsz.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrahim el-Mısrî (v. 970/1563), *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzî'd-dekâik*, Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, tsz., I-VIII.

İbn Raslân, Şihâbüddîn Ebu'l-Abbâs Ali el-Makdîsî (v. 844/), *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Nşr. Hâlid er-Rabât ve Diğerleri, Dâru'l-Felâh, Mısır, 2016/1437, I-XX.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd el-Cedd (v. 520/ 1126), *El-Beyân ve't-tahsîl*, Thk. Muhammed Hacî, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1988/1408, I-XX.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (v. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2004/1425, I-IV.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn el-Harrânî (v. 728/1328), *Mecmû'u'l-Fetâva*, Thk. Abdurrahman b. Muhammed, Nşr. Mücemme'u'l-Melik Fehd, Medine, 1995/1416, I-XXXV.

İbnü'l-Kattân, Ali b. Muhammed (v. 628/1231), *el-İknâ' fî mesâilî'l-icmâ'*, Thk. Hasen Fevzî es-Saîdî, Nşr. el-Fârûku'l-Hadîse li't-Tıbbâati ve'n-Neşr, 2004/1424, I-II.

İbrahim, Muhammed Mahsûb *el-Hedyü'n-nebevî fî'l-istişfâi bi'l-hicâme*, Dâru Zehrati'l-Müstakbel, 2012/1433, Halep.

Kâdı İyâz, Ebü'l-Fazl el-Yahsubî (v. 544/1149), *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim (Şerhu Sahih-i Müslim)*, Thk. Yahyâ İsmail, Daru'l-Vefâ, Mısır, 1998/1419, I-VIII.

Karâfî (v. 684/ 1285), *Zehîra*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1994, I-XIV.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (v. 587/1191), *Bedâi'u's-sanâi'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1986/1406, I-VII.

Kaynak, Mahmut Fırat ve Diğerleri, "Islak Kupa Tedavisi (Hacamat) Konusunda Yapılan Akademik Yayınların Analizi", *Uluslararası Geleneksel ve Tanımlayıcı Tıp Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 249-251, Nisan, 2018, İstanbul.

Kılınc, Sümeyra Merve, "Anadolu Halk Tıbbında Kuru ve Islak Kupa Tedavisi", *Uluslararası Geleneksel ve Tanımlayıcı Tıp Kongresi Bildiriler Kitabı*, s. 60-68, Nisan, 2018, İstanbul.

Komasyon, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Damla Ofset, Konya, 2015, I-VII.

Köşe, Abdullah, "Hacamat", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/422.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Âmir el-Asbahî el-Yemenî (v. 179/795), *el-Muvatta'*, Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1985/1406, Beyrut, I-II.

Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd (v. 683/1284), *el-Ihtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tsz., I-V.

Molla Fenârî, Şemsüddîn Muhammed b. Hamze (v. 834/1431), *Füsûlü'l-bedâi' fî usûli'ş-şerâi'*, Thk. Muhammmmed Hasen, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2006/1427, I-II.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf el-Haddâdî (v. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır, 1356, I-VI.

Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/875), *el-Câmiu's-sahîh*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâü'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, tsz, I-V.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (v. 676/1277), *Şerhu Sahihi Müslim*, Thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2010/1431, I-XVIII.

....., *Ravzatü't-Tâlibîn*, Thk. Züheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1991/1412, I-XII.

....., *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., I-XX.

Okumuş, Müyesser, "Kupa Tedavisi ve Hacamat", *Ankara Medical Journal*, 2016; sayı: 4, s. 370-382.

Özcan Mustafa, *Hekimlerin Kupa Tedavisi Hakkında Bilgi, Tutum ve Düşünceleri* (Sağlık Bilimleri Üniversitesi Keçiören Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2018).

Pormann, E. Peter, "Tıp", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXI/89-100.

Sa'dî, Muhammed b. Ahmed b. Yahya b. Carullah el-Yemenî, *el-Menhelü'r-revî fî't-tıbbî'n-nebevî*, Thk. Abdullah b. Abdülazîz eş-Şibrâvî, Dâru'l-Muktebes, yy., 2014/1435.

Serahsî, Şemsüddîn Ebû Bekir Muhammed (v. 483/1090), *el-Mebsût*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2010/1432, I-XXX.

....., *el-Usûl*, Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005/1426.

Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Trc. İ. Kâfi Dönmez), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

Şeker, Necmettin, "Hz. Peygamberin Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21, yıl: 2013, s. 156-188.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (v. 1250/1834), *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ahbâr*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 2004/1424.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed (v. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebîr*, Thk. Hamdî b. Abdülmecid, Dâru İhyâit-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1983, I-XXV.

Tamam, Cüneyt ve Tamam, Yusuf, "Farklı Bir Bozucu Alan Nedeni: Hacamat", *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp, Regülasyon ve Nöralterapi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1: 2018, s. 27.

Tekineş, Ayhan, "Tıbb-ı Nebevî", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXI/85-88.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *es-Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, Mısır, 1975/1395, I-V.

Tümer, Turanşah, *Tıbbi Hacamat*, Hayykitap, İstanbul, 2019.

Unat, Berivan, *Farklı Yaş Gruplarında Hacamat Yaptıran Kadınlarda Oksidatif Stres ile İlgili miRNA'ların Araştırılması*, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2018).

Zebîle, Ahmed b. Muhammed b. Yahya, *Ehâdisü't-tıbbi'n-nebevî fi'l-kütübi's-sitte*, Dâru'l-Kâsım, Riyat, 1434.

